

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

БІДНЯК ГАННА СЕРГІЇВНА



УДК 343.985 : 343.53

**ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дніпро – 2018

Кваліфікаційною науковою працею є рукопис.

Робота виконана в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, доцент

Пиріг Ігор Володимирович,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент

Щербаковський Михайло Григорович,

Харківський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін;

кандидат юридичних наук, доцент

Коваленко Володимир Вікторович,

Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка,
учений секретар секретаріату вченої ради.

Захист відбудеться 21 лютого 2018 року о 09-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.02 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у загальній бібліотеці Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26).

Автореферат розіслано 19 січня 2018 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**



В.С. Березняк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток України як незалежної демократичної держави, створення гарантій захисту законних прав та інтересів громадян, здійснення соціально-економічних та політичних перетворень, наближення до європейських і світових стандартів життя є можливим лише за умови злагодженої роботи професійно підготовлених правоохоронних органів. Одним з головних завдань кримінального провадження є швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень. Серед злочинів, що посягають на гарантоване Конституцією України право на власність, найбільш складним у доказуванні є шахрайство, про що свідчать статистичні дані та динаміка розслідування.

Так, за даними Генеральної прокуратури України, у 2013 р. зареєстровано 46 866 кримінальних проваджень за фактом шахрайства, у 2014 р. – 41 814, у 2015 р. – 45 653, у 2016 р. – 45 765, у 2017 р. (за 9 місяців) – 34 731. Серед них з обвинувальним актом до суду направлено: у 2013 р. – 11 221 кримінальних проваджень, у 2014 р. – 8 720, у 2015 р. – 8 078, у 2016 р. – 8 720, у 2017 р. (за 9 місяців) – у 6 827. У цілому, протягом п'яти років простежується стабільно високий показник загальної кількості зареєстрованих злочинів зазначеної категорії, з яких лише 20 % кримінальних проваджень направлені до суду. Наведені показники свідчать про недостатню ефективність засобів і методів, що використовуються правоохоронними органами під час розслідування шахрайств.

Аналіз слідчо-судової практики та анкетування працівників правоохоронних органів показали, що шахрайство є злочином з чітко окресленим інтелектуальним характером, має високий рівень організованості та нерідко кваліфікується як інші злочини або загалом розцінюється як цивільно-правовий делікт, що зумовлює латентність вказаної категорії злочинів. При цьому шахрайство посягає не тільки на приватну власність громадян, а й на майно підприємств, установ та організацій. Дії шахраїв охоплюють все більше сфер суспільного життя та постійно вдосконалюються пропорційно до розвитку науково-технічного прогресу. Внаслідок цього, поряд із традиційними способами вчинення шахрайських посягань, набувають поширення й інноваційні, обумовлені застосуванням сучасних технологій. Вказане зумовлює необхідність залучення широкого кола обізнаних осіб, що значно розширює можливості слідчого у збиранні, дослідженні та використанні доказової інформації під час розслідування шахрайства. Між тим, виникає ряд проблем щодо використання спеціальних знань, пов'язаних із залученням спеціалістів різних сфер діяльності, проведенням експертиз, оформленням результатів застосування спеціальних знань тощо.

Вагомий внесок у розробку методики розслідування окремих видів злочинів, а також у дослідження проблем використання спеціальних знань зробили відомі вчені-криміналісти: Т.В. Аверьянова, І.А. Алієв, Л.Ю. Ароцкер, В.Д. Арсенєв, Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, Р.С. Белкін, Т.В. Варфоломєєва, А.І. Вінберг, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, І.В. Гора, Г.І. Грамович, Ф.М. Джавадов, А.В. Дулов, В.А. Журавель, А.В. Іщенко,

Н.С. Карпов, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, О.Н. Колесніченко, В.А. Колесник, В.О. Коновалова, І.І. Котюк, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, В.В. Лисенко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, Г.А. Матусовський, С.І. Мінченко, Г.М. Надгорний, Ю.Ю. Орлов, М.А. Погорецький, М.І. Порубов, О.Р. Росинська, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, І.М. Сорокотягін, З.М. Соколовський, Р.Л. Степанюк, В.М. Стратонов, В.В. Тіщенко, І.Я. Фрідман, Л.Д. Удалова, П.В. Цимбал, К.О. Чаплинський, С.С. Чернявський, В.М. Шевчук, В.Ю. Шепітько, В.І. Шиканов, О.Р. Шляхов, Б.В. Щур, М.П. Яблоков та інші.

Проблеми судової експертизи як однієї з форм використання спеціальних знань розглядалися у докторських дисертаціях О.М. Моїсеева (2011 р.), І.А. Петрової (2012 р.), І.В. Пирога (2015 р.), М.Г. Щербаковського (2016 р.), Е.Б. Сімакової-Єфремян (2017 р.), С.В. Євдокіменко (2017 р.). У цих роботах також проведено аналіз поняття «спеціальні знання», їх видів та форм використання при доказуванні.

Розслідування шахрайства у різних сферах є об'єктом дослідження низки наукових праць українських вчених: А.І. Анапольської, Е.В. Дехтярьова, І.В. Іщука, С.М. Князева, А.В. Крижановського, О.В. Курмана, Т.О. Мудряк, Т.В. Охрімчук, Т.А. Пазинич, Н.В. Павлової, І.М. Попова, С.В. Самойлова, Д.Г. Терьохіна та ін.

Серед останніх досліджень у вказаних напрямках можна зазначити роботу О.Л. Мусієнка, який дослідив теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах (2009 р.), зокрема проаналізував способи шахрайства, надав психологічний портрет особи шахрая, виділив слідчі ситуації, які виникають на початковому етапі розслідування, запропонував типові слідчі версії щодо розслідування шахрайства, визначив найбільш доцільні першочергові слідчі дії, що проводяться на початковому етапі розслідування. На відміну від нього, все більше науковців розглядають окремі методики за тими чи іншими видами, способами шахрайських посягань. Так, в дисертації С.В. Головкина досліджується криміналістична характеристика шахрайства щодо власності особи та використання такої характеристики на початковому етапі розслідування (2008 р.). У свою чергу, Т.В. Охрімчук розглянула шахрайства з фінансовими ресурсами, їх криміналістичну характеристику та основні напрямки розслідування (2011 р.). Робота Н.Ю. Кириленко «Методика розслідування шахрайства у сфері побутових відносин» (2013 р.) спрямована на дослідження структури криміналістичної характеристики шахрайства у сфері побутових відносин із визначенням особливостей змісту і взаємозв'язку елементів, слідчих ситуацій, особливостей проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування шахрайства у сфері побутових відносин.

Вищезазначені праці мають вагомий внесок у розслідування злочинів даної категорії. Але здебільшого наукові пошуки спрямовувались на розслідування шахрайств взагалі або методики окремих видів шахрайств (у сфері нерухомості, комп'ютерних технологій, банківській сфері тощо). Водночас використання спеціальних знань досліджувались у сукупності чи окремо при розслідуванні або всіх злочинів, або окремих видів (грабежів, розбоїв, крадіжок тощо). При цьому

поза увагою дослідників залишились проблеми комплексного використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств. Сукупність наведених обставин обумовила актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Переліку загальнокафедральних тем наукових досліджень Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ на 2015-2019 рр., а також у межах загальноуніверситетської наукової теми Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ «Теорія і практика застосування кримінально-правових і кримінально-процесуальних норм, кримінологічних, криміналістичних заходів протидії злочинності в Україні органами внутрішніх справ» (державний реєстраційний номер 0112U003551), затвердженої 28.05.2012.

Мета і задачі дослідження Метою дисертації є вирішення конкретного наукового завдання з розробки теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо ефективного використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств. Комплексність мети, її багатоплановість зумовили необхідність вирішення таких *задач*:

- сформулювати поняття способів вчинення шахрайств та надати їх класифікацію;
- з'ясувати слідову картину вчинення шахрайських посягань; конкретизувати поняття та форми використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств;
- визначити коло суб'єктів, які використовують спеціальні знання при розслідуванні шахрайств, та розробити пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання діяльності спеціаліста та експерта;
- розкрити особливості участі спеціаліста при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування шахрайств та окреслити проблемні питання, пов'язані із його участю;
- зазначити особливості призначення та проведення почеркознавчої та технічної експертизи документів при розслідуванні шахрайства;
- обґрунтувати роль висновку експерта при розслідуванні шахрайств;
- висвітлити основні напрямки вдосконалення використання спеціальних знань під час розслідування шахрайств.

Об'єктом дослідження є суспільні правовідносини, що виникають у діяльності правоохоронних органів під час використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств.

Предметом дослідження є використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств.

Методи дослідження обрано з урахуванням мети, поставлених завдань дисертаційного дослідження, специфіки об'єкта і предмета дослідження. У роботі використано *діалектичний метод* як фундаментальний, а також спеціальні методи і прийоми наукового пізнання. Їх практичне застосування визначається системним підходом, що надає можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту і юридичної форми. Так, використання методів *формальної логіки* дозволило

детальніше усвідомити сутність спеціальних знань, їх доказове значення у різних формах під час розслідування шахрайств (підрозділ 2.1). *Системно-структурний метод* використовувався при класифікації способів та видів шахрайства, форм і видів спеціальних знань (підрозділи 1.2, 2.1). *Порівняльно-правовий метод* використано при дослідженні спеціальних знань у системі кримінально-правових наук з метою надання пропозицій щодо доповнення чи уточнення окремих їх положень, а також для співставлення чинного законодавства України, що регулює відносини у сфері використання спеціальних знань, з законодавством інших країн (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3). *Історико-правовий метод* застосовувався для дослідження генезису шахрайства (підрозділ 1.1). *Соціологічні методи* застосовувалися при вивченні результатів анкетування та інтерв'ювання слідчих, експертів, спеціалістів (розділи 1, 2, 3). *Статистичні методи* використано для аналізу й узагальнення емпіричної інформації стосовно теми дослідження та результатів статистичної звітності (розділи 1, 2, 3).

Емпіричну базу дослідження складають результати вивчення та узагальнення: 170 матеріалів кримінальних проваджень за фактами шахрайства, розслідуваних слідчими Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Київської областей за період 2008-2017 рр.; 420 висновків судових експертів експертних установ системи МВС та МЮ України; дані офіційної статистичної звітності Генеральної прокуратури та МВС України за 2013-2017 рр.; зведені дані анкетування 226 слідчих та слідчих суддів, 239 працівників оперативних підрозділів, 120 спеціалістів-криміналістів та 275 працівників експертних установ. У роботі над дисертацією використовувався власний семирічний досвід практичної роботи на експертних посадах НДЕКЦ при ГУМВС України в Дніпропетровській області.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що представлена робота є першим в Україні комплексним дослідженням, в якому сформульовано ряд наукових положень, висновків і рекомендацій з використання спеціальних знань при розслідування шахрайств, зокрема:

уперше:

– розроблено організаційні та тактичні основи діяльності суб'єктів використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств, зокрема: форми участі спеціалістів на підготовчому етапі проведення слідчих (розшукових) дій; засоби та методи діяльності спеціалістів з виявлення, фіксації, вилучення слідів злочину при проведенні огляду та обшуку, прийоми фіксації ходу проведення слідчого експерименту та пред'явлення для впізнання, тактичні прийоми та комбінації допиту за участю спеціалістів; окремі методичні рекомендації щодо призначення та проведення судових експертиз; обґрунтовано необхідність забезпечення у кожному кримінальному провадженні про шахрайства участі спеціаліста-криміналіста, а також інших спеціалістів за напрямками діяльності;

– обґрунтовано необхідність складання скороченого екземпляру висновку експерта у дослідній частині, що буде надаватися стороні-замовнику експертизи, з метою запобігання витоку інформації, яку шахраї можуть використовувати у своїй злочинній діяльності. Другий екземпляр пропонується

складати у розгорнутому вигляді, з яким у разі потреби слідчий, прокурор, суд можуть ознайомитися в архіві експертної установи;

– надано ряд пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства України: в ст. 69 КПК України щодо уточнення прав експерта в частині присутності його під час проведення процесуальних дій; в ст. 245 КПК України в частині отримання зразків для проведення експертизи судом самотійно або за його дорученням залученим спеціалістом. Зокрема, наголошено, що спеціаліст виконує тільки допоміжну функцію і не має права самотійно відбирати порівняльні зразки;

удосконалено:

– класифікацію способів вчинення шахрайств залежно від сфери застосування, зокрема: 1) шахрайства, що вчинюються у соціальній сфері; 2) шахрайства, що вчинюються у побутовій сфері; 3) шахрайства, що вчинюються у кредитно-банківській сфері; 4) шахрайства, що вчинюються у сфері нерухомості; 5) шахрайства, що вчинюються у кіберпросторі;

– поняття спеціальних знань як наукових, технічних та інших професійних знань, отриманих в результаті навчання, а також навичок, набутих у процесі роботи в окремих галузях практичної діяльності, які використовуються разом із застосуванням науково-технічних засобів при збиранні та дослідженні слідів злочинів в цілях отримання доказової та орієнтуючої інформації, необхідної для розслідування злочинів;

– положення щодо форм використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств, а саме: призначення судових експертиз; довідково-консультаційна форма; ревізії; перевірка за обліками; залучення спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій; допит експерта; присутність слідчого при проведенні експертизи;

– механізм вирішення проблемних аспектів, що стосуються криміналістичного забезпечення розслідування, який полягає у: нормативно-правовому регулюванні діяльності спеціаліста; матеріально-технічному забезпеченні; узгодженості дій спеціаліста з представниками інших служб; розширенні штату інспекторів-криміналістів у територіальних відділеннях поліції; дотриманні нормованого робочого часу; виконанні службових завдань, що відповідають безпосереднім функціональним обов'язкам, тощо;

– дії спеціаліста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема під час обшуку, слідчого експерименту. Зокрема, пропонується проводити відеозйомку із застосуванням декількох відеокамер одночасно або з використанням новітніх технологій для фіксації ходу та результатів проведення цих дій;

– напрями використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств, серед яких на законодавчому рівні запропоновано внесення доповнення в Закон України «Про судову експертизу» щодо врегулювання діяльності штемпельно-гравельних майстерень, а також врегулювання дактилоскопіювання живих осіб шляхом прийняття окремого закону;

дістало подальшого розвитку:

– взаємообумовленість використання спеціальних знань та способу

вчинення шахрайств, що розглядається як цілеспрямовані дії у різних сферах суспільного життя з підготовки, безпосереднього вчинення і приховування злочину, мають інтелектуальний характер та об'єднані єдиним задумом, а також спрямовані на заволодіння чужим майном чи правом на нього шляхом обману чи зловживання довірою;

- дослідження слідів шахрайської діяльності, які зберігаються як в уявних образах осіб (очевидці, потерпілі тощо), так і матеріальній формі (сліди папілярних візерунків, мікрооб'єкти, документи, відбитки печаток та штампів, бланки, рукописи);

- методики проведення почеркознавчої та технічної експертизи документів, специфіка яких обумовлена залежністю від якості та кількості наданих зразків. Так, отримання останніх ускладнюється через: рівень обізнаності шахрая, поширення електронних документів, неможливість відібрати зразки почерку примусово; застосування термотрансферного друку для внесення реквізитів в пластикові документи, що ускладнює встановлення первісного змісту.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що на основі проведених розробок отримані результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у:

- *нормотворчій діяльності* – для вдосконалення нормативно-правової регламентації діяльності спеціаліста та експерта (лист Голови Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 30.03.2015 № 04-18/12-689);

- *науковій діяльності* – для подальшого дослідження методики розслідування шахрайств на сучасному етапі, а також методик проведення окремих видів судових експертиз (акт впровадження Університету митної справи та фінансів від 15.04.2015, Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 05.10.2015);

- *освітньому процесі* науково-педагогічними працівниками вищих навчальних закладів для розробки програм, планів, методик при вивченні предметів з криміналістики, кримінального процесу та судової експертизи (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 27.04.2015, Львівського державного університету внутрішніх справ від 29.05.2015);

- *практичній діяльності* – для підвищення ефективності розслідування шахрайств на сучасному етапі, а також при проведенні окремих видів судових експертиз (акти впровадження: НДЕКЦ при УМВС України на Придніпровській залізниці від 16.02.2015, СУ ГУМВС України в Дніпропетровській області від 16.02.2015, НДЕКЦ при ГУМВС України в Дніпропетровській області від 26.03.2015, Дніпропетровський НДЕКЦ МВС України від 26.09.2016 та від 16.02.2017, СУ ГУНП в Дніпропетровській області від 22.09.2017).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднені у формі доповідей і повідомлень на науково-практичних конференціях, семінарах, зокрема: «Слідча діяльність: проблеми теорії та практики» (м. Дніпропетровськ, 2008 р.), «Актуальні проблеми застосування

нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі» (Харків, 2012 р.), «Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки» (Дніпропетровськ, 2013); «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.), «Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення» (м. Харків, 2013 р.), «Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики» (Дніпропетровськ, 2013 р.), «Права людини: теорія, реальність, перспективи» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.), «Реформування органів внутрішніх справ: проблеми та перспективи (вітчизняний і зарубіжний досвід)» (м. Дніпропетровськ, 2014 р.), «Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні» (м. Дніпропетровськ, 2014 р., 2015 р., 2016 р.), «Актуальні питання оперативно-розшукової протидії злочинам» (м. Дніпропетровськ, 2014 р.), «Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки» (Київ, 2015 р.), «Актуальні проблеми розслідування злочинів в сучасних умовах» (Дніпропетровськ, 2015 р.), «Юридична наука: сучасний стан, перспективи, інновації» (м. Кривий Ріг, 2016 р.), «Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: до 100-річчя від дня народження професора М.В. Салтевського» (Харків, 2017 р.), «Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах» (м. Львів, 2017 р.), «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку» (м. Харків, 2017 р.), «Організація професійної підготовки в підрозділах Національної поліції України» (м. Одеса, 2017 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у двадцяти восьми наукових публікаціях за темою дисертації, з яких одинадцять у наукових журналах та збірниках наукових праць, визначених МОН України як фахові видання з юридичних наук (у т.ч. одна у періодичному виданні іншої держави), сімнадцяти тезах доповідей на науково-практичних конференціях, семінарах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з основної частини (вступ, три розділи, що містять дев'ять підрозділів, висновки), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 244 стор., з яких основного тексту – 144 стор.. Список використаних джерел складається з 215-и найменувань і займає 21 стор., 7 додатків викладено на 53-х стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, висвітлено ступінь вивчення проблеми, зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, визначено мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано методи, теоретичне й емпіричне підґрунтя дисертаційного дослідження, сформульовано наукову новизну, підкреслено наукове і практичне значення одержаних результатів, подано відомості про наукові публікації, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Криміналістичний аналіз шахрайств» складається з трьох підрозділів, в яких розглянуто поняття шахрайств та їх криміналістична класифікація, способи вчинення шахрайств, поняття слідів та їх криміналістична

класифікація під час вчинення шахрайств.

У підрозділі 1.1 «Сутність шахрайств та стан розробленості проблеми» на підставі аналізу наукових розробок таких вчених, як А.І. Анапольська, Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв, В.І. Гаєнко, С.В. Головкін, С.М. Князєв, А.В. Крижановський, О.В. Курман, І.О. Мусієнко, Т.О. Мудряк, Т.А. Пазинич, Н.В. Павлова, М.В. Салтевський, С.С. Чернявський В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та інших, розглянуто поняття, сутність та тенденції розвитку шахрайств. З'ясовано, що злочини даної категорії мають чітко окреслений інтелектуальний характер, є складними у виявленні, доказуванні, відмежуванні від цивільно-правового делікту і нерідко кваліфікуються за іншими статтями КК України.

Вченими розглянуто широке коло питань щодо розслідування шахрайств, але їх наукові здобутки дещо втрачають свою актуальність через зміни у законодавстві України та численні реформаційні процеси, що відбуваються останніми роками. Окрім того, науково-технічний прогрес зумовлює появу новітніх способів вчинення шахрайських дій та використання сучасних інноваційних технологій злочинцями. Значний відсоток нерозкритих шахрайств пов'язаний з недостатньою обізнаністю слідчого щодо видів та форм спеціальних знань, необхідних для розслідування, а саме з недооцінюванням можливостей залучення спеціалістів при проведенні слідчих (розшукових) дій, видів та можливостей судових експертиз.

У підрозділі 1.2 «Способи вчинення шахрайств» дисертант, спираючись на загальноприйняті думки вчених-криміналістів (Р.С. Белкін, Г.Г. Зуйков, М.В. Салтевський, О.І. Вінберг), надає поняття способу вчинення шахрайств.

У сучасних умовах шахраї використовують як сталі прийоми, що пристосовані до сучасних економічних умов, так і нові, раніше невідомі, які трансформувались і набули нових форм. Так, замість ворожіння використовуються нумерологія, астрологія; психоаналіз прийшов на заміну гіпнозу; шулерство розповсюджене під виглядом казино, клубів ігрових автоматів. Імітація грошових банкнот здійснюється іншими способами (замість малювання, композиційного виготовлення купюр використовується копіювально-множна техніка), збуваються вони з уникненням вербального спілкування. Завідомо хибні обіцянки щодо надання допомоги в отриманні житла й досі є актуальними, а також знайшли своє відображення у виділенні земельних ділянок, паїв. Шлюбні афери здебільшого здійснюються на сайтах знайомств. Автор зауважує, що нерідко злочинець та потерпіла особа протягом вчинення всіх дій не мають прямого контакту (спілкування відбувається через мережу Інтернет, у телефонному режимі тощо).

У наукових дослідженнях не має чіткого розмежування видів та способів вчинення шахрайств. Частково це можна пояснити залежністю механізму вчинення певних дій від сфери, в якій вчинюються ці дії, тобто від виду. Але враховуючи, що спосіб – це безпосереднє вчинення певних дій та на підставі думок вчених автор виділяє способи вчинення шахрайств залежно від сфери застосування: соціальної, побутової, кредитно-банківської, обігу нерухомості, кіберпростору. Зазначено, що наданий перелік не є вичерпним у зв'язку із постійним розвитком суспільства та науково-технічним прогресом. Зокрема,

деякі способи можуть охоплювати декілька сфер, або в одній сфері використовуються декілька способів. Пояснюється цей факт складністю злочинів зазначеної категорії та високоінтелектуальним рівнем злочинців.

У підрозділі 1.3 «Сліди, що утворюються під час вчинення шахрайств, та їх характеристика» розглянуто окремі аспекти виникнення слідової інформації при вчиненні досліджуваної категорії правопорушень.

Під час вчинення шахрайства досить специфічним є механізм слідоутворення. Сліди злочинної діяльності зберігаються як в уявних образах осіб, так і у віртуальній та матеріальній формах. Останні здебільшого відображаються у слідах папілярних візерунків, мікрооб'єктах, документах, відбитках печаток та штампів, бланках, які використовують шахраї для внесення неправдивої інформації для вчинення обманних дій.

На підставі аналізу законодавчого регулювання процесу дактилоскопіювання пропонується прийняти окремий закон про дактилоскопіювання живих осіб. Зазначено проблеми функціонування дактилоскопічного обліку (їх визнали 83 % опитаних експертів), серед яких: відсутність обміну дактилоскопічними базами з іншими службами, відомствами, несвоєчасність перевірки слідів папілярних візерунків (є можливою тільки після визнання слідів придатними для ідентифікації, для чого необхідно провести експертизу). Зазначено, що сучасний стан матеріально-технічного забезпечення МВС України потребує застосування інноваційних технологій. Цифрові фотоапарати та відеокамери практично повністю витіснили аналогові. Поряд з цим застосування лазерних 3D-сканерів значно сприятиме більш якісному пошуку слідів та забезпечить низку переваг в багатьох напрямках (дактилоскопія, балістика, аналіз слідів крові, візуалізація приміщень).

Розділ 2 «Використання спеціальних знань при збиранні слідів шахрайства» складається з трьох підрозділів, в яких розглянуто структуру та форми спеціальних знань, суб'єкти використання спеціальних знань, участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій.

У підрозділі 2.1 «Поняття та форми використання спеціальних знань» на підставі узагальнення думок вчених-криміналістів дисертант дійшов висновку, що поняття спеціальних знань в цілому має своє широке і багатогранне тлумачення серед науковців.

Розглядаючи дефініцію «спеціальні знання» як такі, що вживаються у сфері протидії злочинній діяльності, а саме в кримінально-правовому, кримінально-процесуальному та криміналістичному аспектах, автор виділяє такі їх основні ознаки: 1) становлять комплекс знань і навичок у різних галузях; 2) складаються з системи відомостей з галузі науки, техніки та інших сфер людської діяльності; 3) використовуються на досудовому розслідуванні та судовому провадженні у випадках та в порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством; 4) їх використання здійснюється у взаємозв'язку із науково-технічними засобами; 5) реалізуються визначеним суб'єктом кримінального судочинства в процесі практичної діяльності, спеціальної підготовки з урахуванням професійного досвіду і засновані на

системі теоретичних знань у відповідній галузі; 6) як правило, їх реалізація вимагає значних витрат часу й інтелектуальних зусиль; 7) сприяють розробці технічних засобів і прийомів роботи з доказами та встановленню вагомих обставин, що мають значення для доказування.

З урахуванням форм використання спеціальних знань, які поділяються за різними критеріями на процесуальні та непроцесуальні, безпосередні та опосередковані, обов'язкові та факультативні, виділено ті, що застосовуються при розслідуванні шахрайств. Автор вважає, що залежно від способу вчинення шахрайства доцільними є такі форми використання спеціальних знань: призначення судових експертиз; довідково-консультаційна діяльність; ревізії та перевірка за обліками; залучення спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій; допит експерта; присутність слідчого при проведенні експертизи. Найбільш поширеною формою є призначення судових експертиз (64 %), якій, на думку автора, повинна віддаватись перевага при розслідуванні злочинів досліджуваної категорії. На підставі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень за даною категорією проваджень здебільшого призначаються: почеркознавчі – 34 %; технічні експертизи документів – 31 %, комп'ютерно-технічні – 18 %; дактилоскопічні – 4 %, трасологічні – 4 %, товарознавчі – 3 %; бухгалтерські – 2 %; психіатричні – 2 %; психологічні – 1 % та інші – 1 %.

У підрозділі 2.2 «Суб'єкти використання спеціальних знань» розглянуто найбільш спірні питання щодо кола осіб, які використовують спеціальні знання при розслідуванні шахрайств.

Запропоновано низку змін до кримінального процесуального законодавства. У зв'язку з численними реформаційними процесами виникають складнощі у взаємодії експертів із представниками інших служб, що призводить до порушення процесуальних строків; «тяганини» під час підготовки та призначення експертиз; ускладнення процедури залучення вузькопрофільних спеціалістів до слідчих (розшукових) дій; недостатньо ефективного формування та функціонування криміналістичних обліків тощо. За останніми змінами, запропонованими Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» в ч. 1 ст. 242 КПК України передбачається проведення експертизи тільки за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження. Автор зауважує, що запропоновані законодавцем зміни, безумовно, забезпечують певну прозорість та виключають проведення експертизи за попередньою змовою експерта зі сторонами процесу. Проте нівелюється процесуальна самостійність та незалежність слідчого у прийнятті рішень, а сумніви щодо об'єктивності висновку експерта можливо перевірити й іншими доказами, в т.ч. і призначенням повторної експертизи. Тому дану норму розповсюджувати на сторону обвинувачення не є доцільним.

На підставі аналізу думок вчених доводиться позиція, що знання в області юриспруденції не є спеціальними для слідчого, слідчого судді, суду, оскільки вони є обов'язковими для їх професійної діяльності. Незважаючи на те, що

слідчий самостійно може використовувати спеціальні знання щодо виявлення, фіксації та вилучення слідів злочину, він не може повною мірою замінити спеціалістів з різних сфер. Так, наряду зі спеціалістами-криміналістами слід залучати ІТ-спеціалістів, ріелторів, нотаріусів, економістів, аудиторів, психологів, ювелірів тощо.

У підрозділі 2.3 «Участь спеціаліста в окремих слідчих (розшукових) діях» зазначено, що успіх проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні шахрайства цілком залежить від визначення оптимальної їх послідовності та доцільності проведення, своєчасного і правильного застосування спеціальних знань.

Враховуючи, що здебільшого вчинення шахрайства «розтягнуто» в часі та просторі, а місце події не має чітких меж, огляд місця події інколи має формальний характер. У кримінальних провадженнях про шахрайства об'єктами огляду в переважній більшості виступають різноманітні документи – 51 %, комп'ютерна техніка – 30 %, банкноти – 27 %, печатки та штампи 23 % тощо. Під час огляду документів аналізується бланк та реквізити, які найчастіше підлягають змінам, при цьому зазначаються відмінності огляду паперових документів від пластикових. Під час огляду печаток та штампів звертається увага на розмір, змістовну частину, ознаки експлуатації. Огляд комп'ютерної техніки поділяється на огляд самого обладнання та даних і програмного забезпечення. Поряд із зазначенням ідентифікаційних даних звертається увага на правильність вилучення комп'ютерних даних. Огляд проводиться таким чином, щоб забезпечити збереження слідів (папілярних візерунків, запахових слідів, мікрооб'єктів), акцентується на правильному пакуванні всіх зазначених об'єктів.

На фоні змін в законодавстві роль спеціаліста набуває ще більшого значення під час проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, зокрема в частині обов'язкової фіксації за допомогою аудіо- та відеозапису. Фіксуються такі важливі для суду факти, як: забезпечення процесуальних прав учасників; коло присутніх осіб та характер їх дій; шляхи та послідовність входу-виходу до приміщення; місце знаходження схованок; момент виявлення, вилучення та фіксації об'єктів пошуку, їх стан тощо. Автор пропонує проводити зйомку одночасно декількома відеокамерами або з використанням новітніх технологій, таких як 3D-сканери. Під час проведення слідчого експерименту участь спеціаліста полягає як у фіксації ходу та результатів проведення цієї слідчої (розшукової) дії, так і в оцінюванні певних дій шахрая при проведенні дослідів, випробувань (тобто відповідність способу виготовлення документа матеріалу та обладнанню, виготовлення фотополімерних кліше печаток та штампів за відсутністю певного обладнання тощо). Проаналізувавши чинне законодавство та дані анкетування практичних працівників, дисертант виділяє низку проблем, які існують у відділах криміналістичного забезпечення слідчого управління та впливають на якість проведення слідчих (розшукових) дій.

Розділ 3 «Використання спеціальних знань під час експертних досліджень при розслідуванні шахрайств» складається з трьох підрозділів, в яких висвітлено особливості проведення найбільш поширених експертиз при розслідуванні шахрайств, а саме почеркознавчих експертиз, технічних експертиз документів та

інших видів експертиз, а також особливості оцінки висновку експерта.

У підрозділі 3.1 «Особливості призначення та проведення почеркознавчої експертизи» розглянуто роль та значення почеркознавчої експертизи, а також її місце в системі судових експертиз, що призначаються при розслідуванні шахрайств.

На експертні дослідження при цьому надаються різноманітні предмети, які в цілому залежать від способу і виду шахрайського посягання. Переважна більшість шахрайств (69%) вчинюється за допомогою різноманітних документів, з використанням як справжніх бланків, так і підроблених, з подальшим внесенням рукописних записів та підписів. У кримінальних провадженнях про шахрайства об'єктами почеркознавчих експертиз в переважній більшості виступають підписи, виконані від імені інших осіб – 53 %. Дослідження коротких рукописних записів складає 25 %; підписів, виконаних від імені вигаданих осіб, – 10 %; рукописних текстів – 7 %; рукописів та підписів, виконаних у незвичному стані пишучої особи, – 3 % тощо. При проведенні експертизи переважно вирішуються ідентифікаційні завдання (факт виконання підписів чи рукописів конкретною особою), однак велике значення мають також діагностичні дослідження: встановлення незвичного стану виконавця, положення пишучої руки, статі тощо. Базуючись на результатах вивчення експертних висновків та анкетуванні працівників експертних установ, акцентовано, що почеркознавча експертиза зазвичай відрізняється багатооб'єктністю, складністю проведення на всіх стадіях (попередній, роздільній, порівняльній, оціночно-синтезуючій, формування висновків) та потребує значних витрат часу. Вказані чинники спонукають приймати рішення щодо підготовки та призначення експертиз вже на початковому етапі розслідування. Наголошено на важливості підготовки документів під час призначення почеркознавчої експертизи з дотриманням визначених вимог.

У підрозділі 3.2 «Особливості призначення та проведення технічної експертизи документів» узагальнено способи внесення змін початкового змісту документів при розслідуванні шахрайств, виготовлення бланків документів та акцентовано на доцільності призначення комплексних експертиз.

У ході дослідження встановлено, що об'єктами технічної експертизи документів у кримінальних провадженнях про шахрайства в переважній більшості виступають: бланк документа (40 %); відбитки кліше печаток (25 %); підписи, що перетинаються з відбитками печаток або бланком документа (25 %); підписи, виконані за допомогою технічної підготовки (10 %), тощо. Відбитки печаток та штампів виготовляються такими способами: фотополімерним; лазерним гравіруванням; вулканізацією (58 %). Не втратили свого поширення й сталі способи, серед яких автор виділяє: малювання, вологе копіювання, застосування поліграфічних форм, із застосуванням копіювально-множної техніки шляхом монтажу або безпосередньо (42 %). Розповсюдженим є використання пластикових карток, сучасних друкувальних приладів і копіювальних апаратів. Водночас фактів використання таких традиційних пристроїв, як друкарські машинки та мастичні печатки, виявлено не було. Доведено, що використання сучасних технологій не завжди є належним

захистом документів.

Наголошено на важливості вирішення діагностичних задач при проведенні технічної експертизи документів під час розслідування шахрайств, а саме: встановлення способу виготовлення документа, відповідності його встановленим зразкам, внесення змін у бланк, послідовність нанесення штрихів печатного тексту, відбитків печаток (штампів) та підписів тощо. У роботі зазначаються проблеми організації і проведення комплексних експертиз як у межах технічної та почеркознавчої експертизи документів, так і хімічної та технічної, особливо під час встановлення відносної давності виконання документів. Як шлях їх вирішення пропонується поєднання різних форм спеціальних знань.

У підрозділі 3.3 «Інші види судових експертиз та оцінка висновку експерта» розглянуто комп'ютерну та економічну експертизи, а також проблемні питання оцінки висновку судового експерта при розслідуванні шахрайств.

На підставі анкетування працівників експертних установ встановлено, що під час призначення комп'ютерно-технічної експертизи непоодинокими є випадки зупинення проведення експертного дослідження. Серед причин виділено: вирішення завдань правового характеру або постановка питань, які виходять за межі компетенції експерта цієї галузі знань (наприклад, чи міститься бухгалтерська документація на жорсткому диску), або не конкретизується, якого змісту чи з яким зображенням необхідно встановити видалені файли. При експертному дослідженні телефонних пристроїв наголошено, що, окрім інформації в телефонній книзі, доцільним є дослідження історії переписок, роботи в мережі Інтернет, підключення до базових точок WI-FI тощо. Водночас, при великій кількості об'єктів під час призначення експертизи, рекомендовано ділити їх на групи, що дозволить прискорити виконання експертного дослідження. Економічні експертизи зазвичай є багатооб'єктними та потребують використання консультаційно-довідкової допомоги та проведення ревізій.

Запропоновано внести зміни до ст. 101 КПК України щодо складання екземпляру висновку експерта зі скороченою дослідною частиною. З урахуванням чинного законодавства та думок провідних вчених визначено критерії оцінки експертного висновку при розслідуванні шахрайств, серед яких акцентовано на перевірці: справжності та достатності досліджуваних речових доказів і зразків; повноти та відповідності питань, поставлених на вирішення експертизи, висновкам; наявності розбіжностей між висновком експерта та іншими матеріалами кримінального провадження; висновку експерта шляхом проведення слідчих (розшукових) дій.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання з розробки теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо ефективного використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств. Найбільш важливими результатами є такі:

1. Сформульовано поняття способу вчинення шахрайств, який розглядається як цілеспрямовані дії у різних сферах суспільного життя з підготовки,

безпосереднього вчинення і приховування злочину, мають інтелектуальний характер та об'єднані єдиним задумом, а також спрямовані на заволодіння чужим майном чи правом на нього шляхом обману чи зловживання довірою.

Класифіковано способи вчинення шахрайств залежно від сфери застосування: соціальної, побутової, кредитно-банківської, обігу нерухомості, кіберпростору.

2. З'ясовано слідову картину вчинення шахрайських посягань. Визначено, що сліди шахрайської діяльності зберігаються як в уявних образах осіб (очевидці, потерпілі тощо), так і в матеріальній формі. Останні здебільшого відображаються у слідах папілярних візерунків, мікрооб'єктах, документах, відбитках печаток та штампів, бланках, які використовують шахраї для внесення неправдивої інформації для вчинення подальших обманних дій. Запропоновано застосування сучасних інноваційних технологій, серед яких лазерний 3D-сканер з відповідним програмним забезпеченням та системами візуалізації, що значно розширить можливості пошуку слідів та їх ідентифікацію.

Конкретизовано поняття спеціальних знань як наукових, технічних та інших професійних знань, отриманих в результаті навчання, а також навички, надбані в процесі роботи в окремих галузях практичної діяльності, які використовуються разом із застосуванням науково-технічних засобів при збиранні та дослідженні слідів злочинів в цілях отримання доказової та орієнтуючої інформації, необхідної для розслідування злочинів. Досліджено такі форми використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств: призначення судових експертиз; довідково-консультаційна форма; ревізії та перевірка за обліками; залучення спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій; допит експерта; присутність слідчого при проведенні експертизи.

3. До суб'єктів, які використовують спеціальні знання при розслідуванні шахрайств, потрібно відносити: спеціаліста, експерта, слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд. Поява нових технологічних об'єктів огляду зумовлює залучення більшого кола спеціалістів. Зокрема, залежно від способів шахрайств разом із спеціалістами-криміналістами слід залучати: IT-спеціалістів, ріелторів, нотаріусів, економістів, аудиторів, психологів, ювелірів та ін.

Запропоновано низку змін до кримінального процесуального законодавства, а саме: до ст. 69 КПК України – щодо уточнення прав експерта в частині присутності його під час проведення процесуальних дій; до ст. 245 КПК України – в частині отримання зразків для проведення експертизи судом самостійно або за його дорученням залученим спеціалістом. Наголошено, що спеціаліст не має права самостійно за дорученням суду відбирати порівняльні зразки, оскільки його повноваження законодавчо обмежуються виконанням допоміжної, консультативної функції.

4. Розкрито особливості дій спеціаліста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Так, під час обшуку, слідчого експерименту пропонується проводити відеозйомку кількома відеокамерами одночасно або з використанням новітніх технологій фіксації ходу та результатів проведення цих слідчих дій. Огляд документів, печаток, штампів, комп'ютерної техніки тощо проводиться таким чином, щоб забезпечити збереження слідів (папілярних

візерунків, запахових слідів, мікрооб'єктів). Під час огляду комп'ютерної техніки звертається увага на правильність вилучення комп'ютерних даних, що полягає у забезпеченні блокування віддаленого доступу до інформації шляхом від'єднання від мережі Інтернет, Bluetooth, Wi-Fi; блокуванні кнопки «збросу» систем, встановленні місця знаходження серверу, можливості встановлення паролю на вхід до системних блоків, встановленні електронного ключа тощо. Акцентується на правильному пакуванні всіх зазначених об'єктів.

Окреслено механізм вирішення проблемних питань, що існують у відділах криміналістичного забезпечення та впливають на якість проведення слідчих (розшукових) дій, який полягає у: 1) нормативно-правовому регулюванні діяльності спеціаліста (в т.ч. перевірки виявлених об'єктів за відповідними обліками); 2) матеріально-технічному забезпеченні на належному рівні; 3) узгодженості дій спеціаліста з представниками інших служб (дільничні, патрульні, оперуповноважені); 4) розширенні штату інспекторів-криміналістів у територіальних відділеннях поліції, враховуючи обсяг та специфіку існуючих завдань; 5) дотриманні нормованого робочого часу, що впливає на рівень зосередженості уваги під час збирання доказів; 6) виконанні службових завдань, що відповідають безпосереднім функціональним обов'язкам тощо.

5. Зазначено особливості призначення та проведення почеркознавчої і технічної експертизи документів, серед яких важливу роль відіграє підготовка документів (надання оригіналу документів, а не копій; у спакованому вигляді; розподіл документів на певні групи тощо). Зазначено специфіку почеркознавчих досліджень, яка обумовлена залежністю від якості та кількості наданих зразків. Встановлено причини, що ускладнюють отримання зразків для порівняльного дослідження: достатній рівень обізнаності шахрая, який нерідко володіє знаннями щодо способів підробки документів, технологій та приладдя для їх виготовлення тощо; поширення електронних документів значно обмежує отримання вільних зразків рукописних записів та підписів особи; використання слідчим тактичних прийомів не завжди надає можливість переконати злочинця добровільно надати експериментальні зразки почерку та підпису. В подальшому зазначена проблема може стати на заваді виконанню вимог методики судово-почеркознавчої експертизи та формуванню категорійних висновків. Враховуючи вищезазначені причини, наголошено на необхідності використання значного обсягу умовно-вільних та вільних зразків почерку та підпису злочинця, які з тактичних міркувань доцільно отримувати в першу чергу, тобто перед тим, як запропонувати особі надати експериментальні зразки.

Класифіковано об'єкти технічних експертиз у кримінальних провадженнях про шахрайства за частотою зустрічальності таким чином: відбитки кліше печаток; підписи, що перетинаються з відбитками печаток, бланком документа; підписи, виконані за допомогою технічної підготовки; бланк документа тощо. Узагальнено способи змін початкового змісту документів при розслідуванні шахрайств. Доведено, що використання сучасних способів друку не завжди є належним захистом документів. Так, застосування термотрансферного друку для внесення реквізитів у пластикові документи є доступним та легким для

підробки. Акцентовано на призначенні комплексних почеркознавчих та технічних експертиз у провадженнях про шахрайства, що дозволяють скоротити час та отримати більш повну інформацію. Особливого значення вони набувають для встановлення послідовності їх нанесення та відносної давності виконання документів.

6. Обґрунтовано роль висновку експерта при розслідуванні шахрайств. Запропоновано внести до ст. 101 КПК України «Висновок експерта» зміни щодо складання екземпляру висновку експерта зі скороченою дослідною частиною для сторони-замовника з метою запобігання використанню цієї інформації як у протидії кримінальному провадженню, так і у подальшій злочинній діяльності. Другий екземпляр пропонується складати у розгорнутому вигляді, з яким у разі потреби слідчий, прокурор, суд може ознайомитися в архіві експертної установи. Акцентовано на перевірці висновку експерта у разі певних розбіжностей з іншими матеріалами кримінального провадження або коли висновок експерта наданий у вірогідній формі. Для підтвердження або спростування висновку експерта запропоновано використання спеціальних знань в інших формах.

7. Висвітлено основні напрямки вдосконалення використання спеціальних знань під час розслідування шахрайств. Зокрема, на основі судово-експертної практики та аналізу нормативно-правової бази визначено шляхи вдосконалення діяльності штемпельно-граверних майстерень. Їх неврегульована діяльність та розвиток новітніх технологій, простих у використанні, призводить до зростання кількості виробників печаток та штампів, сприяє вчиненню шахрайств. Запропоновано на законодавчому рівні закріпити діяльність штемпельно-граверних майстерень, де передбачити їх обов'язкове реєстрування та зазначити методики виготовлення печаток і штампів. Встановлено, що підстави дактилоскопіювання живих осіб у відомчих актах дещо відрізняються від вказаних у Законі України «Про Національну поліцію». Відтак, пропонуємо прийняти окремий закон про дактилоскопіювання живих осіб, в якому зазначити: правову основу дактилоскопічної реєстрації, перелік осіб, які підлягали б обов'язковому та добровільному дактилоскопіюванню із забезпеченням їх прав та свобод, умови та підстави дактилоскопіювання, межі застосування дактилоскопічної інформації, права доступу до неї, умови зберігання та редагування дактилокарт тощо.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бідняк Г.С. Проблемні питання підготовки матеріалів до почеркознавчого дослідження // Право і суспільство. 2012. № 6. С. 210-214.
2. Бідняк Г.С. Обов'язки експерта за новим Кримінальним процесуальним кодексом України // Криміналістика и судебная экспертиза: межведомственный научно-методический сборник. Вып. 58, ч. 2 / отв. ред. И.И. Емельянова. К.: Министерство юстиции Украины, 2013. С. 74-76.

3. Бідняк Г.С. Нормативне забезпечення діяльності судових експертів ОВС в умовах змагальної системи судочинства // Криміналістичний вісник: наук.-практ. збірник / гол. ред. Коваленко В.В. та ін. / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. К.: ТОВ «Брайт Вайт», 2013. № 2 (20). С. 87-91.

4. Бідняк Г.С. Висновок експерта як джерело доказів при розслідуванні шахрайств // Криміналістичний вісник: наук.-практ. збірник / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. К.: ТОВ «Брайт Вайт», 2014. № 2 (22). С. 55-59.

5. Бідняк А.С. Формы использования специальных знаний при расследовании мошенничеств // Право и политика: научно-методический журнал. Бишкек, 2014. № 4. С. 144-148.

6. Бідняк Г.С. Особливості організаційно-підготовчих заходів до проведення почеркознавчого дослідження // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. 2014. № 2 (71). С. 275-283.

7. Бідняк Г.С. Структура та зміст висновку експерта та його місце в системі доказів у провадженнях про шахрайства // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. 2014. № 3 (72). С. 268-274.

8. Бідняк Г.С. Види експертиз та їх значення при розслідуванні шахрайств // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. 2014. № 4 (72). С. 439-446.

9. Бідняк Г.С. Участь спеціаліста при проведенні огляду документів під час розслідування шахрайств // Криміналістичний вісник: наук.-практ. збірник / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. К.: ТОВ «Брайт Вайт», 2016. № 1 (25). С. 162-166.

10. Бідняк Г.С. Технічна експертиза документів при розслідуванні шахрайств // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. 2016. № 2 (81). С. 261-265.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

11. Бідняк Г.С. Підготовка матеріалів до почеркознавчого дослідження // Слідча діяльність: проблеми теорії та практики: матер. наук.-практ. конф. та круглого столу (м. Дніпропетровськ, ДДУВС, 22 і 26 травня 2008 р.). Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр.справ, 2008. С. 183-186.

12. Бідняк Г.С. Деякі аспекти криміналістичного дослідження підписів // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовтня 2012 р.) / МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. Справ; Криминологічна асоціація України. Х.: ХНУВС, 2012. С. 113-114.

13. Бідняк Г.С. Використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств у сфері нерухомості: постановка проблеми // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали українсько-польської наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 15 листопада 2013 р.). Дніпропетровськ, 2013. С. 197-198.

14. Бідняк Г.С. Процесуальний статус експерта за новим Кримінально-процесуальним кодексом України // Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення: матер наук.-практ. конф., м. Харків, 5 квіт. 2013 р. / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС, 2013. С. 56-60.

15. Бідняк Г.С. Права та обов'язки експерта за новим Кримінальним процесуальним кодексом України // Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 18-19 квітня 2013 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 27-30.

16. Бідняк Г.С. Дотримання прав людини при отриманні зразків для почеркознавчих досліджень // Права людини: теорія, реальність, перспективи: матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 12 грудня 2013 р.). Дніпропетровськ, 2014. С. 33-36.

17. Бідняк Г.С. Оптимізація діяльності експертної служби МВС України в умовах змагальної системи судочинства // Реформування органів внутрішніх справ: проблеми та перспективи (вітчизняний і зарубіжний досвід): матеріали міжнародн. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 28-29 березня 2014 р.). Дніпропетровськ, 2014. С. 196-199.

18. Бідняк Г.С. Окремі аспекти використання висновку експерта при розслідуванні шахрайств // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 30 квітня 2014 р.). Дніпропетровськ, 2014. С. 11-14.

19. Бідняк Г.С. Участь спеціаліста при розслідуванні шахрайств // Актуальні питання оперативно-розшукової протидії злочинам: матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 16 травня 2014 р.). Дніпропетровськ, 2014. С. 28-30.

20. Бідняк Г.С. Проблеми використання висновку експерта при розслідуванні шахрайств // Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, 23 січня 2015 р. / Національна академія внутрішніх справ. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 233-236.

21. Бідняк Г.С. Суб'єкти спеціальних знань при розслідуванні шахрайств // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 14 травня 2015 р.). Дніпропетровськ, 2015. С. 32-36.

22. Бідняк Г.С. Відеозапис як додатковий засіб фіксації слідчих розшукових дій // Юридична наука: сучасний стан, перспективи, інновації: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 7 грудня 2016 р.). Кривий Ріг, 2016. С. 85-89.

23. Бідняк Г.С. Критерії оцінки висновку експерта // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матеріали наук.-практ. семінару

(Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.). Дніпропетровськ, 2016. С. 32-34.

24. Бідняк Г.С. Виявлення ознак підробки документів при розслідуванні шахрайств // Актуальні проблеми розслідування злочинів в сучасних умовах: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 24 вересня 2015 р.). Дніпропетровськ, 2016. С. 48-51.

25. Бідняк Г.С. Щодо запровадження новітніх технологій в кримінальному судочинстві // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: до 100-річчя від дня народження професора М.В. Салтевського: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18 листопада 2017 року). Харків: Харківський державний університет внутрішніх справ, 2017. С. 49-51.

26. Бідняк Г.С. Сучасний стан законодавчого регулювання відбору дактилоскопічних зразків // Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (10 листопада 2017 року). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. С. 20-21.

27. Бідняк Г.С. Отримання зразків папілярних візерунків: реалії та перспективи // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (1 грудня 2017 року). Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017. С. 150-152.

28. Бідняк Г.С. Інноваційні засоби фіксації процесуальних дій // Організація професійної підготовки в підрозділах Національної поліції України: матеріали круглого столу, м. Одеса, 31 жовтня 2017 р. Одеса: ОДУВС, 2017. С. 20-23.

АНОТАЦІЯ

Бідняк Г.С. Використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпро, 2018.

У дисертації на монографічному рівні досліджено концептуальні положення використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств. На підставі системного аналізу наукових поглядів учених й узагальнення експертно-слідчої та судової практики сформульовано поняття способів вчинення шахрайств та надано їх класифікацію. Конкретизовано поняття спеціальних знань та форми їх використання під час розслідування шахрайств. Досліджено слідову картину вчинення шахрайських посягань, яка зберігається як в уявних образах осіб (очевидці, потерпілі, підозрювані), так і в матеріальній формі (у слідах папілярних візерунків, мікрооб'єктах, документах, відбитках печаток та штампів, бланках). Окреслено проблемні питання, пов'язані з участю спеціаліста при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів даної категорії, а також розкрито особливості його дій під час обшуку, слідчого експерименту, слідчого огляду. Визначено коло суб'єктів використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств та розроблено низку пропозицій щодо вдосконалення

правового регулювання діяльності спеціаліста та експерта. У роботі зазначаюся особливості призначення та проведення почеркознавчої і технічної експертиз документів, а також комп'ютерно-технічної та економічної експертиз, доцільність призначення комплексних експертиз. Обґрунтовано роль висновку експерта при розслідуванні шахрайств в частині складання скороченої дослідної частини для сторони-замовника. Висвітлено основні напрямки використання спеціальних знань під час розслідування шахрайств та обґрунтовано необхідність доповнення законодавства України нормативно-правовими актами, які будуть регулювати дактилоскопіювання живих осіб та діяльність штемпельно-граверних майстерень.

Ключові слова: спеціальні знання, розслідування шахрайства, способи шахрайств, слідчі (розшукові) дії, суб'єкти використання спеціальних знань, експерт, спеціаліст, судові експертизи, висновок експерта.

SUMMARY

Bidnyak A.S. Use of special knowledge in fraud investigations. - *The manuscript.*

The thesis is for candidate degree of legal sciences on speciality 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Examination; Operational-Search Activity. – The Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs. – Dnipro, 2018.

In the thesis at the monographic level the conceptual provisions of the use of special knowledge in fraud investigations are studied. On the basis of systematic analysis of scientific views of scientists and generalization of expert-investigative and judicial practice, the concept of methods of fraud is formulated and their classification is given, and the concept of special knowledge and the form of their use in the investigation of fraud are specified. The author investigates the traces of fraudulent encroachments which are preserved both in the imaginary forms of persons (eyewitnesses, victims, suspects) and in material form (in the traces of papillary patterns, micro objects, documents, imprints of seals and stamps, forms). The problematic issues associated with the participation of a specialist in the conduct of certain investigative (search) actions during the investigation of crimes in this category are outlined.

The thesis defines the range of subjects using special knowledge in fraud investigations and a number of proposals for improving the legal regulation of specialists and experts work have been worked out. The work specifies features of assigning and conducting of handwriting and technical expertise of documents as well as computer-technical and economic expertise, reasonability of assigning the comprehensive expertise. The role of the expert's conclusion in the investigation of fraud in the part of drawing up a shortened experimental part for the client-side is justified. The basic directions of use of special knowledge in the investigation of fraud are highlighted and the necessity of supplementing the legislation of Ukraine with legal acts that will regulate fingerprinting of living persons and the activity of stamp-engraving workshops is justified.

Keywords: special knowledge, fraud investigations, fraud methods, investigative (search) actions, subjects of use special knowledge, expert, specialist, forensic expertise, expert's opinion.